

تايههندىيەن مۆرفىيەن رېزمانىيەن دەقۇكا گۇران ل دەقەرا بەرددەش، فەكۈلەنەكا بەراودەكارىيە

م.م. كاوه طاهر ظاهر

كوليا زمان، پشقا زمانى كوردى، زانكۈيا نورۇز، هەزنا كوردىستانى عىراق

كۈرقى

مۆرفۇلۇچى ئاستەكە ژ ئاستىن زمانى و بەشەكى سەرەكى يە ژ رېزمانى و گىنگىيەكە تايىھەت د بوارى وان گۇرانكارييەن ب سەر ھەر زمانەكى دەھىت ل جىيان ھەيە ، چۈونكى دەست پىنكى ھەر گۇرانكارييەكاب سەر زمانى دەھىت ئەو گۇرانكاري ژ مۆرفىيەن دەست پىدەكتە. ل ئەقى فەكۈلەنە ب نافۇنىشانى تايىھەندىيەن مۆرفىيەن رېزمانىيەن دەقۇكا گۇران، جەختى ژ لايەنەكى مۆرفىيەن دەكەت كۆ مۆرفىيەن دەقۇكا گۇراندا (ھەولىز، دەۋىك، كورانا)، بۇ دياركىنلا يەيەنن وەك ئىيىك و لايەنن جودا د نافېرى ھەرسى دەقۇكاندا و ديار كەن رېزەبا ھەرددەش، بۇ ئەقى مەبەستى زارەقىن خەلکى ھاتىيە وەرگىتن وەك كەرەستەيە فەكۈلەنە و شەرقەكىن ئەمان كەرەستان ل دويىش رىيازا بەراوردەيى.

كلىلا لېكۈلەنە: زمانى كوردى، مۆرفىم، دەقۇكا بەرددەش، دەقۇكا دەۋىك.

پىشەكىن

أ- ئالىا مۆرفىيەن رېزمانىيەقى دەقۇكى تايىھەندىيە خۇ ھەيە؟

ب- ئالىا مۆرفىيەن رېزمانىيەقى دەقۇكى پىز سەر ب مۆرفىيەن رېزمانىيەن دەقۇكا

ئەف فەكۈلەنە ب نافۇنىشان (تايىھەندىيەن مۆرفىيەن رېزمانىيەن دەقۇكا گۇران ل دەقەرا

ج- ئالىا مۆرفىيەن رېزمانىيەقى دەقۇكى پىز سەر ب مۆرفىيەن رېزمانىيەن دەقۇكا

بەرددەش، فەكۈلەنەكا بەراودەكارىيە)، كۆ تىيدا بەحسى مۆرفىيەن رېزمانىيەن دەقۇكا

گۇران ل دەقەرا بەرددەش ھاتىيەكەن و پاشى ھمول ھاتىيە دان بېتىھ دياركىن كا ئەف

مۆرفىيە زىدەتەر وەك دەقۇكا دەۋىكىيە يان ھەولىزى يان تايىھەتىيا خۆھەيە.

٥- كەرسىتى فەكۈلەنە:

ئەف فەكۈلەنە ب شىۋەزارى بەھدىيە ھاتىيە ئىشىسىن و نۇونە ڑى ئاخفتىا خەلکى

دەقۇكا گۇرانە ل دەقەرا بەرددەش و ھندەك نۇونىن دى ژ زار دەقى دەۋىك دەۋىك

ھەولىزە و ل گەل وەرگىتنا ھندەك نۇونە يان ژ زىدەرۇ پەرتۇوكان.

٦- نافەرەكە فەكۈلەنە:

ئەف فەكۈلەنە ژ دوو پشكان بىكىدەت، پشقا ئىيىكى ب نافۇنىشان (مۆرفىم

ئەف فەكۈلەنە ل دويىش رىيازا بەراورد ھاتىيە ئەنجامدان.

و مۆرفىيەن رېزمانى)، و ئەقان تەوران ب خۇقە دىگەت: (چەمكى مۆرفىيە)، (پىتاسىن

٤- ئارمانجا فەكۈلەنە:

مۆرفىيە)، (جۇرەن مۆرفىيە)، (ھندەك تايىھەندىيەن مۆرفىيەن رېزمانى). پشقا دووى ب

ئامانچا ئەقىسىنە ئەقى فەكۈلەنە كەھشتىنا بەرسقا ئەقان خالىن ل خوارىيە:

نافۇنىشان (مۆرفىيەن رېزمانىيەن دەقۇكا گۇران و بەراوردىكىن تەوان ل گەل دەقۇكا دەۋىك

المجلة الأكاديمية لجامعة نوروز

و ھەولىزى)، كۆ تىيدا بەحسى ئەقان تەوران ھاتىيەكەن (مۆرفىيەن دەمما كارى)، (مۆرفىم

المجلد ٦، العدد ٢ (٢٠١٧)

بەرددەۋامىيە)، (مۆرفىيە)، (دووراتىيە)، (مۆرفىيە)، (مۆرفىيە)، (مۆرفىيە)، (مۆرفىيە)،

استلم البحث في ٢٠١٧/٤/١، قبل في ٢٠١٧/٦/٣

فەرمانى)، (مۆرفىيە نەرلى)، (مۆرفىيە نىاسىن)، (مۆرفىيە نەناسىن)، (مۆرفىيە پاھىن

ورقة بحث منتظمة نشرت في ٢٠١٧/٨/٣٠

البريد الإلكتروني للباحث: kawa.tahir@nawroz.edu.krd

حقوق الطبع والنشر © ٢٠١٧ أسماء المؤلفين. هذه مقالة الوصول إليها مفتوحة تحت رخصة

CC BY-NC-ND 4.0. المشاع الابداعي النسبي

هه فالنافی). (مۆرفیما ریککەفتىنى)، (مۆرفیما بىكەر نەدىيارىنى)، (مۆرفیما رەگەزى)، (مۆرفیما كۆمكىنى)، (مۆرفیما وەكىيەكىن).

جووڭراپا دەقىرا بەردەپەش

بەردەپەش ئېكە ژ قەزايىن پارىزگەھا دەھۆكى و دەكەفيتە باشۇرۇي پۈزەھەلانا پارىزگەھا دەھۆكى و سىنورى حۆكراپيا بەردەپەش ژ لاي باشۇرۇيە دەكەفيتە سەر سىنورى زىنيا مەزىن كۆمەنەن دەھۆك، ژ لاي باكۇرۇيە بەردوو رووبارى خاززو گۈمەل دۆرىپىچ كىيە، ژ لاي پۈزەھەلاتىقە هەف سىنورە ل

- پىناسىن مۆرفىمى:

- هانايى ب ئەشى رەنگى مۆرفىم پىناسە كىيە، كۆچۈكتىن يەكمىا زمانى كۆ خودان واتاپىت يان ئەركەكىنى رىزمانى هەيت. (P1) Jirka Hana 2011
- (ئەورەحەنلى حاجى مارف 1977 ل 35) ب ۋى رەنگى پىناسا مۆرفىمى ياكى (كۆچۈكتىن دانىي واتادرى زمانە)

دەقان پىناسىن مە دايىنه دىاركەن ھەندەك خال بۇ مە دىاردىن وەكى ل خارى دىاركى:

بىشۇ (كارىنەرمانە) ← ب (مۆرفىم) + شۇ (مۆرفىما تەوهەرە)

ھەروەك ئەم دىيىن كۆ مۆرفىما (ب) د کارى فەرمان يىن (بىشۇ) دا بىچىكتەر لى ناھىيەت.

2- دېقىت مۆرفىمى واتا ھەيت وەك پەشىن سەرەخۇ (كۆرسى، ئاسن...ھەتىد) يان رى ئەركەكىنى رىزمانى هەيت. بۇ مۇونە دەكارى رابردوونى (چوو) دا:

چووبۇو ----- (بۇ) نىشانى رابردوونى يە و ئەركەكىنى رىزمانى يىن ھەى، ھەروەسا مۆرفىمە. (چ) مۆرفىما تەوهەرە سەرەخۇ يە. (بازيان بۇنس مەيدىدىن، 2013 ، ل 30).

- جۆرىتىن مۆرفىمان:

زۆرەيىا زماڭانان مۆرفىمان دابەشى سەر دوو جۆرىتىن سەرەكى دەكەن ئە و رى مۆرفىمەن سەرەيەست و مۆرفىمەن بەند).

1- مۆرفىمەن سەرەيەست:

ئەم جۆرە مۆرفىمەن كۆ دشىن ب تىن بىنەب كارھىيان و واتەيەكە دەرسەت بەدن، كۆ ئەقان بەشىن ئاخىقىنى ب خۇقە دەرىت (ناش، جىھەناف، ھەفالكار و ھەفالناف) وەك ئەقان جۆرە مۇونان (باش، خراب، شەف، ھەيىف، سېپىدە...ھەتىد) (زىرىن خورشىد سليم، 2012 ، ل 17).

بەردەپەش ئېكە ژ قەزايىن پارىزگەھا دەھۆكى و دەكەفيتە باشۇرۇي پۈزەھەلانا پارىزگەھا دەھۆكى و سىنورى حۆكراپيا بەردەپەش ژ لاي باشۇرۇيە دەكەفيتە سەر سىنورى زىنيا مەزىن كۆمەنەن دەھۆك، ژ لاي باكۇرۇيە بەردوو رووبارى خاززو گۈمەل دۆرىپىچ كىيە، ژ لاي پۈزەھەلاتىقە هەف سىنورە ل گەل قەزا ئاكىرى و ژ لاي پۈزەھەلاتىقە هەف سىنورە ل گەل ناحىيا باشىك و چىيان مەقلوب. ل سى ناحىيا پىكىدەيت (روقىا، دارەنتوو، كەماڭ)، ژ (85) گۈندان پىكىدەيت و ژمارا خەلکىن وەقى دەفرى نىزىكى (35000) سى و پىنج هزار كەمسانە ل سەنتەرى بازىرى.

- پىشكەتىكىن: مۆرفىم و مۆرفىمەن رىزمانى:

- چەمەكىن مۆرفىمى:

زىكىتكەرنى رەكەزىن مۆرفۇلۇزىن دەتىتە ھەزمارتىن ، كۆ زارافەكى كىيەكىيە و ژ دوو پارچان پىكىدەيت morph - فورم) ھەروەسا پارچا دووئى (eme - يەكە جوداکەر) دەتىتە نىاسىن، ب وى واتاپىن كۆ مۆرفىم يەكە كە جوداکەر ب رېكَا وى دشىاندایە پەشىن زمانى بىن بىنە شەرقەكەن و جوداکەن (زىرىن خورشىد سليم 2012) ئەگەر ئەم چاپ لىخساندەكى ب قۇناغىن مېۋۇسى بىن زماڭانى يىن بىكەن، دى بىن ئەركەن كۆپانكارىن مەزىن ب سەردا ھاتىنە ، ب رەنگەكى كۆ د ھەر قۇناغەكى دا ھەندەك لايەنن قەشارلى بىن وى ھاتىنە قەدىتىن. لەورا مۆرفىم رى وەك دانەيەكە زمانى جەمەكى بەرچاپ و دىار د زۆرەيىا قوتاچانىن زماڭانى دا ھەي (نەزىان خوشناو 2016 ، ل 17). فيزدىنان دى سوسىز(Ferdinan Desessure) ئىكەمەن كەس بۇ كۆ باس ل ھەزىزىن زماڭاناسىا نوى كۆ كى ب شىۋەكى زانسىتى، كۆ ئەقەرىتى بۇ ئەگەر ئەنلى ل پىشى ئەۋى كارىگەرە كە مەزىن ل سەر زماڭان پەيدا بکەت، كۆ ب رەنگەكى بۆچۈن ئەنلى سوسىز دى سوسىزى بۇ خۇ كەن بىنات و سەرچاۋە ل دەپىش دچوون، ئە و قوتاچانىن ل دەپىش رېنارا ئەۋى چووبىن مينا قوتاچان (پراڭ، كۇنەڭ، ئەمرىكى). پاشى (ليونارد بلومفیلد LEONARDO BLOOMFIELD) كۆ دامەززىنەرەي قوتاچانان بىناغە كەرپىيا ئەمرىكىيە كۆ ب تامامكەرا قوتاچان دى سوسىزى دەتىتە ھەزمارتىن، قۇن قوتاچانىن گۈنگىيەكە زۆر ب فورمى ددا و واتا پشت گوھ

پیشگره ریزمانی بیت یان دارشن ، هروهک ل خواری دیارکی: آیشگرین ریزمانی: ئهو مورفین کو دکفنه بەری پەیقىن یان رەگى و ب ئەركەکى ریزمانی رادبن، و پەيەندىيەکا ریزمانی دیاردەكەن دناف رسقى دا، كۆئەقەزى دابېش دبىنە سەرچەند جۆرە مورفین دى وەكى (مورفین رانەبردۇو(نوكە و داھانى)، مورفین کارى فەرمانى و مورفین نەرى) (زىرىن خورشيد سلم، ٢٠١٢، ل-٢٠-

راستە ئەقان جۆرە مورفین رولەكى كارىگەر دزمانىدا ھەيە، لى سەرەزاي ھندى ئەو نەشىن ب ھەمى ئەركان راپىن، لەمما زى كەلەك جاران ئەف جۆرە مورفە ل گەل مورفین بەند ئىك دىگرن ژ بۇ نەھيلانا ئارىشىن دەرىپىنى و ئەركىن ریزمانى، ژ بەرھندى زماڭان مورفین سەرچەنى دابېشى سەردۇو جۆرین دى دەكەن:

أ- فەرەنگى (لىكسيكى): ئەف جۆرە مورفە دەكارىن بىتى پەيپەنە بكارىيەن ئەرەنگى داشىن مورفین بەند زى دەكەل خو وەرگەن، لى دەمەن وەرگەتنە مورفین واتايدا دى پەيدا دىيت. بۇ نۇونە

دەست (دەستىك، دەستار، دەستىتە) ل قىزە پەيپەن (دەست) پەيپەن سەرەكى يە لى ب- پیشگرین دارشتىن: ئەو جۆرە مورفین کو دچەن سەر دەستىپەكى پەيپەن و فورم و واتايدا پەيپەن دگەھۈرن، و وشەيدەكى نۇى دروست دەكەن (محمد مشير جبارىل، ٢٠١٣، ل-٢٢)، مينا ل خارى دیاركى: مورفيا (بە، ب) وەكى: (بەيز، بەسوز،.....) مورفيا (بە) وەكى: (بە سوز، بە هيىز،...) مورفيا (ھەل) وەكى: (ھەلگەن، ھەلپەزاردە....)

٢- پاشگر :Suffix

ئەف زارافە ز پەيپەن لاتينى (Suffixes) هاتىه، كۆز دوو بەشان يائىكەھان (SU) ب رامانا پاش، هەرەمەسا (Fixes) ب واتايدا (چەسپاى، پېقەمای، لكاو)، ئانکو دېيىنە وى مورفین پاشگر كۆب دوماھيا وشى قە دەيىنت و دېيىن ئەگەرى كۆھۈرپەنا فورم و واتا يائىكەھان بەيپەن. ل قىزە پاشگرلى هروهکى پیشگرى دبىنە دوو جۆر، (پاشگرین ریزمانى و پاشگرین دارشتىن). (رۇزان نورى عبدالله، ٢٠٠٧، ل-٢٧)

أ- پاشگرین ریزمانى: ئەو مورفین کو ب دوماھيا پەيپەن قە دەيىن و ئەركەكى ریزمانى دېيىن وەكى مورفین نىاسىنى و نەننەسىنى، و مورفيا كومكىن هەندى (دلبرىن عابدوللا عملى، ٢٠١٣، ل-٢٢) وەكى:

كچ + ھ - ك - كچە كە. ل قىزە (ھ ك) ئەركىن ریزمانى يىن وى مورفيا نىاسىنى يە، و كەتىيە ل دوماھيا پەيپەن كچ كول + ھ ك _____ گولمك. ل قىزە (ھ ك) ئەركىن ریزمانى يىن وى مورفيا نەننەسىنى و ل دوماھيا پەيپەن (كول) قە مايە.

ب- پاشگرین دارشتىن: ئەو جۆرە مورفین کو ب دوماھيا وشى قە دەيىن و شىۋە و

دەست (دەستىك، دەستار، دەستىتە) ل قىزە پەيپەن (دەست) پەيپەن سەرەكى يە لى بەيپەن دى ب ھارىكاريا مورفین بەند (ك، ار، ه) شىيانە واتايدا سەرەكى يە (دەست) بگەھۈرن بۇ سەرچەند واتايدا كىن جودا.

ب- ئەركىن وەكى (بۇ، ب، ب، ز...هەندى) كۆئەنەن دەكەن جۆرین مورفيانە ناھىيە گوھارتىن و فورمى وان ھەرەنخى خو دەيىنت، كۆ دېيىن پەيپەن مورفيم. (سەكتان جەمیل مەممەد، ٢٠١٦، ٢٦)

٢- مورفین بەند (Affixe): ئەو پېنناسىن ژ بۇ مورفین بەند ھاتىنە كەن زۆرەيى هەرە زۆرپەنا وان ئامازى دەدەنە ھندى كۆئەنەن دەكەل دەمەن دەكەل مورفە كەن زۆرەيى دەگەن، ئانکو ئەف جۆرە مورفە شىيانەن ھندى نىن كۆ بىتى د زمانى دا بەيپەن بكارىيەن، ھەمى دەمان ئەو پېنۋىش بەيپەن يان مورفە كەن دى دىن ژ بۇ ب دەستىتە ھەننەن واتايدا كەن دەنەن، ھەرەنخى كېستال دېيىنت مورفيا بەند:

- ئەو مورفین يىن بىتى دەرناكەقىن و ھەمى گافا دبىنە پېشكەك ژ پەيپەن (Crystal, 1985, 114).

زماڭان مورفین بەند دابېشى چەند جورەكان كەن، كۆ ھەر وەك ل خوارى دیاركى:

١- پىشگر -Prefix

ئەف زارافە ز پەيپەن لاتينى (Prefixus) هاتىه وەرگرتەن، كۆ پەيپەن سەركەلەكىدا يە ز دوو بەشا يائىكەھان (pre) واتە (پېش، بەرى... هەندى)، هەرەمەسا پەيپەن (Fixus) ب رامانا (چەسپاى، پېقەمای، لقاو) دەيىت . (ئەورەھانى حاجى مارف، ١٩٧٧، ٣٦). ئانکو ئەف پىشگرە ل بەرى پەيپەن يان مورفە كەن سەرەخۇدەيىت، چ ئەو

ل قىرى ئەم دى ل سەر مۇرفىما رېزمان كۈ باھقى سەرەكى يى ۋەكولىنا مەيە پاوهستىن و دى جەختى ل سەر ھندى كەمىن كا چەند جۇرىن مۇرفىما رېزمانى د زمانى كوردى دا ھەنە و براووردىيەكى د ناقبەرا ھەردوو دەڤوکا دەۋۆكىن و ھەولىزىدا بکەين و دىاركىن مۇرفىتىن رېزمانىدا دەڤوکا گۇران ل دەقەرا بەرەدەش كا ئەقى دەۋۆكىن سەر ب دەڤوکا دەۋۆكىن يان ھەولىزىيە يان ژى تايىته ب دەقە رېقە سەرەخۇيا خۇ ھەيە.

يال قىرى كىنك بۇ ۋەكولىنا مە مۇرفىما رېزمانىيە - INFLECTIONAL MORPHEME

ئەف جۆرە مۇرفىبە ئەركەكى رېزمانى دىيىت، پېيەكەن دىيىت، پېيەكەن د ناف فەرھەنگىدا زىدە ناكەت، بەلكو ئەركەكى رېزمانى وەرگىرت، مۇرفىما رېزمانى ب مۇرفىئەركى ژى د ھېيتە نافكىن. ئەف مۇرفىبە واتايىكە مۇرفۇلۇزى و ئەركەكى سىيىتاڭلى دىيىت(محمد عبدالواهاب شحاته، ۱۹۹۸، ۱۹۱)

- ھندەك تايىەتمەندىيەن مۇرفىما رېزمانى:

أ- مۇرفىتىن رېزمانى پۇلا پېيىن ناگەھۇرن (STAGEBERG.N.C, 1981, 92) وەك

- كچ (نافقە): كچەكە (نافة، ھەرچەندە مۇرفىما نىاسىنىن چووبە سەر ناھى لى ھەر مايە

(ناف)

ب- مۇرفىتىن رېزمانى ل دووماھىيە پەيان دەھىن (زىدەرى بەرى، ۹۲) وەك

- كۈرپاڭ= كۈرپا.

ج- ھەمى كارىن راپدوو د شىن مۇرفىما دوورىي وەرگىن (زىدەرى بەرى، ۹۲) وەك

- گرت+بوو= گرتبوو.

د- مۇرفىتىن رېزمانى ھندەك بىنەكىن ھەين كۈ ناھىنە گوھارتى بۇ جىھىن دى (محمد

مەعروف و سەباح رەشيد، ۲۰۰۶، ۵۵) وەك

- مۇرفىما كۆمكىنى (ان) دچىتە سەر ناھى و ناچىتە سەر كارى، دىسان ھەمى

مۇرفىتىن دەمى دەڭل كارى دەھىن و دەڭل ناھى ناھىن.

ھ- د زمانى كوردىدا د شىاندا ھەيە، دوو يان پىز ژ دوو مۇرفىتىن رېزمانى ل دويش

ئىك بېن (شىززاد صىرى و ئاراس مونىب، ۲۰۱۶، ۸۵) وەك:

- ھاوارى+ى+ھەكە+ان+م= ھاوارىنەكانم.

- پاشقا دووئى: مۇرفىتىن رېزمانىن دەڤوکا گۇران و براووردىكىن ئەوان ل گەل

مۇرفىتىن رېزمانىن دەۋۆك دەۋۆك و ھەولىزى:

واتايىا پېيىن دەگەھۇرن (ھەمان زىدەر، ل ۲۷) وەكى: پاشگەن (مەند) وەكى: (پېرمەند، ھونەرمەن، ...) پاشگەن (باز) وەكى : (فييلباز، سەرباز،) ۳- ئېنگىر-(Infix):

نافگەر ژى ژ وشا لاتىنى (Infixum) ھاتىيە وەرگىتن، كۆ ئەو ژى ژ دوو پارجان يېكىدەيت، ئەو ژى (IN) ب رامانا (ئېخىستە دناف ، قى، تىزپا) دەھىت، و پارجا دى (Fixum) ب واتايىا (پېشمەن، گىتن) دەھىت. (ئازاد ئەحمد محمود، ۲۰۰۴، ل ۴۰).

ھەرۋەسا ئېنگەر ھاتىيە پېناسەكىن ژ لايىن چەندىن زماڭانان قە ھەر وەك (عەبدولسەلام نەجمەدین، شىززاد سەبرى، ۲۰۱۱، ل ۱۶۲) دېيىش ((ئېنگەر د زمانى كوردىدا ئېنگىرلىك كارىيە و روپى تىيەراندى دىيىن))

(ناوگەر ئەو ئەفيكىسى يە كەله ناو رەڭدا دەرددەكەوى). (وريا عومەر ئەمین، ۲۰۰۹، ل ۱۱۹). بۇغۇونە ئېنگىرلىك (ا، ئى) دەگەلەك نۇونان دا دىاردىن كۆ دەمى دەھىتە بكارىئنان دناف رەكى وشان دا دېيىتە ئەگەرى كۆھۈرپىنا واتايى ھەر وەك دەغان نۇوپىن ل خوارى دا دىاركى:

تىيەپەر ← ئى رېزىت ← ئى ← ئائختەت ئائختەت (ئاخافت).

تىيەپەر ← ئى ← ئائختەت ئائختەت (ئاخافت).

4- ئاقبەند- : Interfix-

ئەو جۆرە مۇرفىن كۆ دەمى يېنى دەھىن نەشىن واتايىكە قام بېخشن، بەلى روپى وان بىن سەرەك و كارىگەرە د دروستكىن پېيىن لېكىدای دا (محمد مېشى جىرائىل، ۲۰۱۳، ل ۲۳). د زمانى كوردى يەن دا گەلەك پېيىن لېكىدای ھەنە كۆ ب هارپكاريا ناقبەندىا ھاتىيە دروستكىن، وەكى:

- ناقبەندى (ھ) وەكى : پېرمەنۈز

- ناقبەندى (او) وەكى : رەنگا و رەنگ

- ناقبەندى (و) وەكى : دەنگ و دەنگ

- ناقبەندى (ان) وەكى: سەرانسەر

- ناقبەندى (ب، بە) وەكى: خولى ب سەر، قورەپەسەر

بابان، ۲۰۰۸، ۱۲۳)، د فېرىتا ئەگەر ئەم تەماشەي دەقۇكا گۇران بىكەن ل دەقۇرا

بەردىرىش دىي بىينىن كۆ ھەزىمرا وان كىيم دىيت بۇ چوار مۇرفىيان، ئەۋۇرى (ى، د، ا،

ت)، چونكى ئەو چاوجىن (وو) دەرنابىن بەلکو (ى) د كەفيتە نافېهرا (ن) ئى

ئەو مۇرمىن ئەوين ئامازە دەدەنە دەما بورى و ھەزىمرا ئەوان شەش مۇرفىن د

دەقۇكا دەھۆكى دا ئەو رى (وو، ى، د، ا، ت، ٤)، چونكى د دەقۇكا دەھۆكىدا ل جىنى

مۇرفىيا (د)، مۇرفىيا (ر)، دەھىتە ب كارھىيان، وەك (بر، ك، خوار، مر...)، لى د دەقۇكا

ھەولىزىدا ھەزىمرا وان بىنچىن ئەۋۇرى (وو، ى، د، ا، ت)، (شىركو

ھەولىزىدا دەقۇقا گۇرانى تايەقەندىبا خۆ ھە يەو د ئەقان غۇۋىن سەرى بۇ مە دىيار دىيت كۆ دەقۇكا گۇرانى تايەقەندىبا خۆ ھە يەو

جىاوازە ژ ھەردوو دەقۇكا ھەولىزى و دەھۆكى.

د دىيت د نافېهرا دەما داھاتى و دەما نېۋە، چونكى مۇرفىيا (د) بۇ ھەردوو دەمان د

ھەنەتىنە بكارھىيان، لەوما د دەقۇكا ھەولىزى دا بۇ دىياركىنا دەما داھاتى دى

ھەفلىكارەكى دەمى ل گەل مۇرفىيا داھاتى بكارھىين، وەك (بىيانى، سەعاتىكى تر،

سالىكى تر...)، (ئەورەحانى حاجى مارف، ۱۹۷۹، ۱۹۷۹)، ل دەقۇكا گۇران رى

ھەمان سىستەمنى دەقۇكا ھەولىزىيە، وەكود ئەقى خىشتىدا دىيار دىيت.

ئەف مۇرفىم ئامازىت د دەتە ئەمەي دەمى كۆ پىشى ئاخىفتى دەست پى دەكت د

دەقۇكا دەھۆكى دا (د)، مۇرفىما دەما داھاتى يەو ب رىك ئەقى مۇرفىي ئاخىفتىكەر

د ئىشىت دەرىپىنى ژ داھاتى بىن بىكت، وەك (د، چ، د، ك، ...)، لى د دەقۇكا

دەقۇكا ھەولىزى	دەقۇكا دەھۆك	دەقۇكا گۇران
- سۈيەن ئازاد دەچىت بۇ ھەولىزى.	- سۈيەن ئازاد دەچىت بۇ ھەولىزى.	- سۈيەن ئازاد دەچىت بۇ ھەولىزى.

- مۇرفىما دەما نېۋە:

ئەف مۇرفىم دەرپىنى ژ دەما نېۋە دەكت، ئائىكۇ دەما ئاخىفتى دەقۇكا دەھۆكىدا

مۇرفىما (د)، بۇ دەما نېۋە دەھىتە بكارھىيان، وەك (د، ك، دەرۋىشم...)، لى د دەقۇكا

ھەولىزى دا ھەروەك د سەرىدا مە ئامازە پىكت، مۇرفىما (د) دەھىتە بكارھىيان و ب

ھەولىزى دا ھەروەك د سەرىدا مە ئامازە پىكت، مۇرفىما (د) دەھىتە بكارھىيان و ب

دەقۇكا ھەولىزى	دەقۇكا دەھۆك	دەقۇكا گۇران
- ئىنسىتا ئازاد دەچىت بۇ ھەولىزى.	- ئازاد دەچىت بۇ ھەولىزى.	- ئىنسىتا ئازاد دەچىت بۇ ھەولىزى.

دەم ب دوماھىك دەھىت، د دەقۇكا دەھۆكىدا مۇرفىما (د) و دەقۇكا ھەولىزى

مۇرفىما (د)، بۇ راپردوويا بەردىۋامىيە دەھىت نەكىيە

دەست پى دەكت هەتا دەما ئاخىفتى ب دوماھىك دەھىت و دەرىپىنى ل بەردىۋامىيە

زەنگەنە، ۱۹۸۹، ۷۱)، ل دەقۇكا گۇران رى ھەمان سىستەمنى دەقۇكا ھەولىزىيە،

كارى دەكت ل دەمەكى دەستىشان نەكىيە ل پاپردووين و هەتا دەمى ئاخىشتى ئەو

وەكود ئەقى خىشتىدا دىيار دىيت:

كەفيتە ئاخىشتى ئەو دەقۇكا دەھۆكىدا دەھىت ئەقى خىشتىدا دىيار دىيت:

دەقۇكا ھەولىزى	دەقۇكا دەھۆك	دەقۇكا گۇران
- ئازاد دەچىت بۇ ھەولىزى.	- ئازاد دەچىت بۇ ھەولىزى.	- ئازاد دەچىت بۇ ھەولىزى.

د قىزى دا بۇ مە دىيار دىيت كۆ دەقۇكا گۇران وەك دەقۇكا ھەولىزىيە.

۳- مۆرفیما دووراتیبی:

هەردوو دەفۇكا ھەولىزى و دەۋىكىدا، و دى چە دوماھىكا كارى، وەك(چووبۇو، گىتبۇو، فېيۈو...). لى دەفۇكا گۇرانا ئەقى مۆرفىم شىۋىدەكى تايىت ھەيدە جودا يە رەپەنە دەۋىكىدا، ئانکو بەرى ئاخىفتى ب دەمە كى دوور ئەو روودان چىبىوو يە و ھەر ل دەمە كى دوور ئى دوماھىك هاتىبى، ئانکو بەرى ئاخىفتى ب دەمە كى دوور ئەو روودان دوور دەھىتە بكارھىنەن، وەك(چووبىي، خواردىي، گىتىي، فېيى...) كە د ئەقى خىشتى دوور ئەقى دەھىتە دانان د دوور ئەقى بەرددوام جودا دەكت، مۆرفىما (بۇو)، بۇ ئەقى دەھىتە دانان د

دەفۇكا ھەولىز	دەفۇكا دەۋىك	دەفۇكا گۇران
- ئازاد چۈچ بۇ بۇ ھەولىز.	- ئازاد چۈچ بۇ بۇ ھەولىز.	- ئازاد چۈچ بۇ بۇ ھەولىز.
- ئازاد كەۋەك گىتبۇو.	- ئازاد كەۋەك گىتبۇو.	- ئازاد كەۋەك گىتىي.

د قىرىندا بۇ مە دىيار دىيت، كە دەفۇكا گۇران مۆرفىمە كى تايىت ھەيدە بۇ دووراتىبى.

۴- مۆرفىما تەمامەتىبى:

ئەممەد، ۲۰۱۴، لى دەفۇكا گۇران بۇ ئەقى دەھى دوو مۆرفىم بكاردەن

ئىك(يە)، د ۋىرى دا وەكى دەفۇكا دەۋىكى دەركەفيت، وەك(ھاتىبى، خواردىي،

كېي...)، د ھەمان دەمدا مۆرفىما(گە)، دەھىتە بكارھىنەن كە مۆرفىمە كە تايىتە ب

دەفۇكا ئەوانشە، وەك(ھاتگە، خواردىگە، كېي...)، د ئەقى خىشتىندا دى ropyوتىر دىيار

بىت:

ئەف مۆرفىمە دەپېنى ژ دەمە كى دەكت كە روودانەك ل پايدەنەك رووى

دايىت و كارىگەرلەر وى روودانى هەتا دەمە ئاخىفتى مایپىت، لى دەستپېنەك رەپەنە

دەھىتە بكارھىنەن بۇ ئەقى دەھىتە بكارھىنەن بۇ ئەقى دەھى

وەك(ھاتىبى، خوارىي، كېي، زەستىبى...)، لى دەفۇكا ھەولىزى مۆرفىمەن(وە، ووھ)، د

ھىنە بكارھىنەن، وەك(ھاتووه، خواردووه، كېيوه، نۇوستووه...)، ئاراس مۇنیب

دەفۇكا ھەولىز	دەفۇكا دەۋىك	دەفۇكا گۇران
- ئازاد سېيىك خواردىي(خواردىگە).	- ئازاد سېيىك خواردىي.	- ئازاد سېيىك خواردىي(خواردىگە).
- ئازاد كەۋەك گىتىي.	- ئازاد كەۋەك گىتىي.	- ئازاد كەۋەك گىتىي(كېي).

د قىرىندا بۇ مە دىيار دىيت كە دەفۇكا گۇران مۆرفىمە كى تايىت(گە) بىن ھەى بۇ تەمامەتى و ھەندەڭ جاران ئى مۆرفىم(يە)، ب كەردەھىت كە وەك مۆرفىما دەفۇكا دەۋىكىيە.

نیاسىن، د ھەردوو دەفۇكا ھەولىزى و دەۋىكىدا مۆرفىما(ب) ھ دەھىتە بكارھىنەن،

وەك(بىخۇ، بىگە...)، (سلىمان ئىسايىل ڀەجەب، ۲۰۰۶، ۹۲). ل دەفۇكا گۇران ئى

ھەمان مۆرفىما(ب) دەھىتە بكارھىنەن ھەر وەك د ئى خىشتىندا دىيار دىيت.

ئەف مۆرفىمە ئاماھە كەنە بۇ دەمە بۇ ئەنجامدا ناكارەكى يان چالاکىيە كى ژ لاي

كەسەكى يان كۆمەك كەسائىھە كە د زمان كەردىدا ب كەسى دووئى تاك و كە دەھىنە

دەفۇكا ھەولىز	دەفۇكا دەۋىك	دەفۇكا گۇران
- ئازاد پەرتۈكىك بىكە.	- ئازاد كەۋەك كەنە.	- ئازاد كەۋەك بىكە.
- كەنەكەن قى كۆشىن.	- كەنەكەن قى كۆشىن.	- كەنەكەن قى كۆشىن.

دەھىتە بكارھىنەن، وەك(ناچىم، ناكىرم، ناخۇم...)، لى بۇ رېزىدەيا مەرجى د دەفۇكا

ھەولىزى دا شىۋىدە(مە)، وەردىكىت وەك(مەكەم، مەخۇم...)، (بازيان بۇنس مە

الدىن، ۲۰۰۸، ۱۳۳). د دەفۇكا گۇران وەك دەفۇكا دەۋىكىيە، كە تەن دوو شىۋىدەيان

وەردىكىت دەھى دەم و رېزىدەيان دا، بۇ دەم بۇورى(نەچوويم، نەم كېي...)، بۇ

دەمە نەبۇورى(ناچىم، ناكىرم...)، بۇ رېزىدەيا مەرجى(نەچىم، نەخۇم...)، د خىشتى خوارى

دا باشىر رەپەنە دىيت.

نەرئى كەنە كەرەكى ئەۋى چەندى دەگەھىنەت كە ھەمى كارو چالاکى ل دۆخىن ئەرپىيە و

ب شىۋى ئەرئى دەچنە ناھ پەستىدا، ئانکو ھەمى كاران ل دۆخىن ئەرپەنە دەھىنە و كارو

چالاکىن خۇ دەناف پەستىدا ئەنجامدەن، مۆرفىما نەرئى سى شىۋىدەيىن جىلاۋاز ھەن(نە،

نە، مە)، ل دېش دەمەنەن كارى د ھەنە كەھارتن، چونكو مۆرفىما نەرئى چالاکى د

شىاندا ھەيدە د گەل ھەمى دۆخ و رېزىدەيان ب كار بەتىت. دەردوو دەفۇكا دەۋىكى و

ھەولىزى شىۋىدە(نە)، ل گەل دەمە بۇورى دەھىتە بكارھىنەن، وەك(نەچوو، نەبر،

نەكى...)، دىسان بۇ دەمە نەبۇورى ئى شىۋىدە(نە) بۇ ھەردوو دەمە بۇ ئەۋى دەھانى

دەقۇكا گۈران	دەقۇكا دەھۆك	دەقۇكا ھەولىزىر
- ئازاد نەچچو بۇ ھەولىزىر.	- ئازاد نەچچو ھەولىزىر.	- ئازاد نەچچو بۇ ھەولىزىر.
- ئازاد تاچىت بۇ ھەولىزىر.	- ئازاد تاچىت بۇ ھەولىزىر.	- ئازاد تاچىت بۇ ھەولىزىر.
- مە رېق بۇ ھەولىزىر.	- پەچ بۇ ھەولىزىر	- نەچ بۇ ھەولىزىر.

د قى خشىتى دا بۇمە دىيار د يىت كەدەقۇكا گۈران وەك دەقۇكا دەھۆكىيە.

٧- مۇرفىيا نىاسىنى:

سەرخۇ ب قى ئەركى پادىت، ئەۋۇرى مۇرفىيا(ئەو)ھ، وەك(ئەو كۆر، ئەو زەلام...).

مۇرفىيا نىاسىنى د زمانى كوردىدا ب شىوه يەگى بەرچاپ ل گەل ناقىن گشتى كە دەھەمى دەما دەكەفيتە بەرى نافى ، نە وەك دەقۇكا ھەولىزىر كە دەكەفيتە دوماھىيا دەھىن و دۆخى نافى دەيتىھ كەھارتىن بۇ ناھەكى ناسراو، د دەقۇكا ھەولىزىدا نافى(شىزاد سەبىرى عەلى و ئاراس مونىب, ٢٠١٦, ١١٩). ل دەقۇكا گۈران ڑى دەقۇكا ھەولىزىنە بۇ ئەقى مەبەستى كە مۇرفىجا كە بەندە، وەك(كۆرەكە، وەك دەقۇكا ھەولىزىنە وب هەمان سىستەم دەيتىھ پەيپەرەن، وەك د خشىتىدا دىيارە: دارەكە، بالىندەكە...). لى د دەقۇكا دەھۆكىدا مۇرفىيا نىاسىنى نىنە، بەلكو مۇرفىجا كە

دەقۇكا ھەولىزىر	دەقۇكا دەھۆك	دەقۇكا گۈران
- كۆرەكە بە يەكم دەرچوو.	- ئەو كۆر ب ئىتكەم دەرچوو.	- كۆرەكە ب يەكم دەرچوو.
- فرۇكەكە فرى.	- ئەو فرۇكەكە فرى.	- فرۇكەكە فرى.

مۇرفىيا نىاسىنى ل دەقۇكا گۈران ھەمان مۇرفىيا دەقۇكا ھەولىزىنە.

٨- مۇرفىيا نەناسىنى:

د ھىتىھ بكارھىنان، وەك(كۆرېك- كۆرې، دارېك- دارى...)، (عبدالولھيد موشىر

مۇرفىيا نەناسىنى د زمانى كوردىدا ھەر وەك مۇرفىيا نىاسىنى ل گەل ناقىن گشتى دىزمىبى ٢٠١٢، ٢٠٥). ل دەقۇكا گۈران مۇرفىيا(ېك)، بۇ نەناسىنى دەيتىھ ب كارئىنان دەھىن و ئەو ناف پتە مزاوى دەكتەن. د دەقۇكا دەھۆكىدا مۇرفىيا(ھك)، بۇ قى مەبەستى كە جودا يەز ھەردۇ دەقۇكا دەھۆكى و ھەولىزى، وەك(كۆرېك، دارېك...). وەك د دەيتىھ بكارھىنان، وەك(كۆرەك، دارەك...). لى د دەقۇكا ھەولىزىدا مۇرفىجىن(ئاك، ئى)، خشىتى دا دىيارە.

دەقۇكا ھەولىزىر	دەقۇكا دەھۆك	دەقۇكا گۈران
- كۆرېكە ب يەكم دەرچوو.	- كۆرەكە ب ئىتكەم دەرچوو.	- كۆرېكە ب يەكم دەرچوو.
- كېچىكەنەت بۇ زانكۇ.	- كېچىكەنەت بۇ زانكۇ.	- كېچىكەنەت بۇ زانكۇ.

ھەر وەك د خشىتى دا دىيارە كە دەقۇكا گۈران مۇرفىجا تايىت ھەي.

٩- مۇرفىيا پەلەپىن ھەقاناقى:

ب- بەراوردىن دناقىبەرائىك(كەمس- تىشت)، ل گەل كۆمەك(كەسان- تىستان):

مۇرفىيا پەلەپىن ھەقاناقى ھەر وەك د ناقىدا دىيارە كە بەراوردىيەن د ناقىبەر دەقۇكى دەھۆكى و ھەولىزىدا، وەك(باشتىن، جواناتىن، درېشتنىن...). لى ھەندەك مۇرفىجىن دى زىي دەيتىھ بكارھىنان، وەك(ھەرە، زەھەميان، زخىرە، ھەموو...)(محمد عبدالولھاب شخاتە، ١٩٩٨، ٢١٨). ل دەقۇكا گۈران ڑى ھەمان مۇرفىم ب كاردىھىن ھەروەك د

د قى بەراوردىن دا مۇرفىيا(تر)، دەيتىھ بكارھىنан د ھەردۇ دەقۇكىن دەھۆكى و خشىتىدا دىيار دىيت:

ھەولىزىدا، وەك(باشتىر، جواناتىر، درېشتر...).

دەقۇكا ھەولىزىر	دەقۇكا دەھۆك	دەقۇكا گۈران
- ئازاد لە نەۋزاد زېرە كىزە.	- ئازاد ئە نەۋزاد زېرە كىزە.	- ئازاد لە نەۋزاد زېرە كىزە.
- ئازاد زېرە كىزەن قوتا بىيە.	- ئازاد زېرە كىزەن قوتا بىيە.	- ئازاد زېرە كىزەن قوتا بىيە.
- ئازاد قوتا بىيەن زېرە كىزە.	- ئازاد ئە نەۋزاد زېرە كىزە.	- ئازاد قوتا بىيەن زېرە كىزە.

ھەر وەك د خشىتى دا دىيارە كە دەقۇكا گۈران ڑى ھەمان مۇرفىجان بكارھىن.

۱۰- مۆرفیا رېیکەقىنى:

كۆمەلان پېيىدەت ئەۋۇرى ل دوېش دەمین کارى و كەس و زماрап دەھىنە گۇهارتىن كۆمەلا يەقىنە: كۆمەلا ئېتكىن (م-مان، ت-نان، ئ-يان)، وەك (گرتم-گۈغان...)، كۆمەلا دووئى (م-ين، ي-ن، ئ-ن، ئ-ن)، وەك (چووم-چووين...)، كۆمەلا سېيىن (م-ين، ي-ن، ي-ات-ن) وەك (دهچىت-دەخوات...)، كۆمەلا چوارى (ھ-ن)، وەك دەمین كارى و كەس و زماрап دەھىنە: دەفۇكا گۇران ھەمان مۆرفېن وەرە وەرن). (رەفيق شوانى، ٤٠-٣٩، ٢٠١١). ل دەفۇكا گۇران ھەمان كۆمەلەن دەۋىت دەۋەلىزى بكاردەتىن ل دوېش دەمین کارى و كەس و زماрап دەھىنە دەۋەلىزى كۆمەلەن لى د كۆمەلا سېيىدا جودا، كۆ دېيت (م-ين، ئ-ن، ي-ت-ن) وەك دەۋەلىزى دىيار دېيت.

دەفۇكا دەھوك دەفۇكا گۇران دەفۇكا دەھوك دەفۇكا دەھوك دەفۇكا دەھوك

- ئىمەپەرتۈكەن كېرى.	- مەپەرتۈكەن كېرى.	- ئىمەپەرتۈكەن كېرى.
- ئىمە چووين بۇ دەھوك.	- ئىمە چووين بۇ دەھوك.	- ئىمە چووين بۇ دەھوك.
- ئەو وانە دەخوينىت.	- ئەو وانە دەخوينىت.	- ئەو وانە دەخوينىت.
- تو ئى جى بۇ سەيران.	- تو ئى جى بۇ سەيران.	- تو ئى جى بۇ سەيران.

مەبەست ژ مۆرفیا رېیکەقىن (جەھاقين كەسى) ئەوه كۆريكەقىنى چىدەكت د ناقبرا بىكەرى و كارى ژ لايى كەسى و زمارىشە و گەلەك تايىھەندى يېن ناشى وەرگۈرت و د شىانىدایە ھەمى ئەركىن ناقى ئىسى وەرگۈرت، د دەفۇكا دەھوکىدا مۆرفېن رېیکەقىنى ب شىۋىدەيە كىشتى ل ئەقان شىۋىدەيەن بېيىدەن و ل دوېش دەمین كارى و كەس و زماрап دەھىنە گۇهارتىن د ناف رېستىدا ئەۋۇرى ئەقىنە (م-ين، ئ-ن، ئ-ن، ي-ت-ن)، وەك (چووم-چووين، كېرى-كېن...)، ئەنكۇ ژ ئېيك كۆمەلەن بېيىدەت. لى ل دەفۇكا ھەولىزى ئەۋە چەندە د هەتە گۇهارتىن و ژ چوار كۆمەلەن بېيىدەت.

دەفۇكا دەھولىز	دەفۇقا دەھوك	دەفۇكا گۇران
- ئىمەپەرتۈكەن كېرى.	- مەپەرتۈكەن كېرى.	- ئىمەپەرتۈكەن كېرى.
- ئىمە چووين بۇ دەھوك.	- ئىمە چووين بۇ دەھوك.	- ئىمە چووين بۇ دەھوك.
- ئەو وانە دەخوينىت.	- ئەو وانە دەخوينىت.	- ئەو وانە دەخوينىت.
- تو ئى جى بۇ سەيران.	- تو ئى جى بۇ سەيران.	- تو ئى جى بۇ سەيران.

د فىن خشتىدا دىيار دېيت، كۆ دەفۇكا گۇران كۆمەلەكە تايىھەت ھەيە.

۱۱- مۆرفیا بىكر نەديارىپى:

رېستىدا هەتىنە لادان بەركارى سەرەكى جەھى بىكەرى دەكىت و دېيتە بىكەرى پېزمانى، وەك (ھاتە گرتن، ئىھىتە گرتن...، د دەفۇكا ھەولىزى ئى داب ھەمان رېيك دەھىت درووستىكىن لى ب مۆرفېن جودا ل دېف دەمین كارى ئەۋۇرى دەھىت دەھىنەن كۆ بىكەرى سەرەكى د رېستىدا نەيت، بەلكۇ پېندەقىيە بىكەرى كىنە پېزمانى د رېستى دا ھەتىت، ئەقىن چەندى ئىھىتە پېندەقىيە ب ھەنделەك مۆرفىيەن د دېسان ھەندهك گۈرانىكارى يى نە د نافا رېستى دا. د دەفۇكا دەھوکىدا پەيپەن (ھاتە، دەھىتە، ئىھىتە)، كۆ هەرسى پەيىش ژ كارى (ھاسى) دەھىبە درووستىكىن، ل دېف دەمین كارى بۇ مۆرفىيا بىكر نەديارىپى دەھىنە بكارەنەن كۆ بىكەرى سەرەكى و مۆرفىا رېیکەقىنى د

دەفۇكا دەھوك	دەفۇكا گۇران
- ئازاد ھانە كىرعن-بایردوو.	- ئازاد ھانە كىرعن-بایردوو.
- ئازاد دەھىتە كېنى.	- ئازاد دەھىتە كېنى.

د خشىنى دا دىيار دېيت كۆ دەفۇكا گۇرانا وەك دەفۇقا دەھوکى يە، قىنى د دەمە نەبورى دا (دە) ھاتىيە گۇهارتىن بۇ(ت) كۆ ئەۋۇرى دىياردا كۆ فۇنەتىكىيە.

۱۲- مۆرفىا پەگەزى (نەشيى):

ب- دۆخىن تىان: (ئ) بۇ مىن، وەك نەسرينى فراڭىن چىنگىر. (ئ) بۇ نىز وەك ئازادى دەھىت مۆرفىيە د زمانىدا بۇ جودا كىرنا رەگەزىن بىرۇ مى دەھىتە بكارەنەن، د دەفۇكا دەھوکىدا ئەۋە مۆرفىيە پۇلەكى مەزى دېلىتى تايىھەت د جۇرىن پەگەزى نەيشانكىدا، كۆ پەيپەن یا قالا يە ژ نىشانەكە تايىھەت بۇ دەست نىشانكىتا رەگەزى وەك دەھوکىدا، كۆ دۆخىن ئامارەكىنى: (ا) بۇ مىن وەك ئەۋە كىچى وەرە. (ۋ) بۇ نىز وەك كەرۋە وەرە. د- دۆخىن ئامارەكىنى: (ا) بۇ مىن وەك ئەۋە كەچە. (ئ) بۇ نىز وەك ئەۋە كەچە. ه- دۆخىن بەرمەۋامىنى: (ا- ي-) بۇ مىن وەك ئەۋە دەھىت، ئەۋە ياخى دەھىت. (ئ- ي-) بۇ نىز وەك ئەۋە دەھىت. أ- دۆخىن خىستنەسەر: (ا) بۇ مىن، وەك دىواردا مە كەت. (ئ) بۇ نىز وەك دىوارى دەھىت، مە كەت.

و- دوخن کهینون: (ا- يا) بُو مى وەک ئەوا زېرەك بُوو، ئەو يا زېرەك بُوو. (ئ- يى) ب ئەقى پەنگى:
 - (ئ) بُو مى وەک كچى. - (ھ) بُو ئىر وەک كورە. (بايز عومەر
 ز- دوخن تەواپى: (ا- يا) بُو مى وەک نەسرىن يا هاتى. (ئ- يى) بُو نىز وەک شەقان يى
 ئەحمد, ٢٠ ١٤١). ل دەۋۇكا گۇران ژى وەک دەۋۇكا ھەولىرى مۇرفىما رەگەزى
 نىنە ب تىنى د دوخن گازىكىندا دەركەفيت ھەر وەک د خشىندا دىاره:
 هتى.

لى د دەۋۇكا ھەولىرى دا فەشقى نىرو مى نىنە ب تىنى د دوخن گازىكىندا دىار دىيت

دەۋۇكا ھەولىرى	دەۋۇكا دەھۈك	دەۋۇكا گۇران
- كورە وەرە. كچى وەرە. كچى وەرە.	- كورە وەرە. كچى وەرە.	- كورە وەرە. دوخن گازىكىن

د ئەقى نۇوپىن ل سەپىدا دىار دىيت ك دەۋۇكا گۇران وەک دەۋۇكا ھەولىرىيە.

ھەولىرىدا ژ بلى (ان) ھىندەك مۇرفىيەن دى ژى بُو كۆمكىنى ب كاردەين،
 ئەف مۇرفىيە ل گەل نافى دەھىتە بكارھىنان و نافى ژ دوخن تاكى دەگەھۈرن بُو دوخن
 كۆمىن، چونكى د زمانى كوردىيدا مە بەس تاك و كۆم بىت ھەين، نە وەک زمانى
 سەۋەرات (بايز عومەر ئەحمد, ٢٠ ١٤١). دەۋۇقا گۇران ژى دىسان
 ھەمان مۇرفىيەن دەۋۇكا ھەولىرى ب كاردەين، وەک د خشىندا دىاره.
 هەمان مۇرفىيەن دەۋۇقا ھەولىرى ب كاردەين، وەک د خشىندا دىاره، لى د دەۋۇكا
 ھەولىرىدا بكارھىن، وەک (كۈران، كۈرا، كۈرتىت، ھزارەها)، لى د دەۋۇكا

دەۋۇكا ھەولىرى	دەۋۇكا دەھۈك	دەۋۇكا گۇران
- كچان ھانن بۇ سەپىان.	- كچى ھانن بۇ سەپىان.	- كچان ھانن بۇ سەپىان.
- كۈركەل چۈون بۇ سەپىان.	- كۈرگۈل چۈون بۇ سەپىان.	- كۈركەل چۈون بۇ سەپىان.

وەک يا دىارە ك دەۋۇقا گۇران ھەمان مۇرفىيەن دەۋۇقا ھەولىرى بُو كۆمكىنى ب كاردەين.

ئەگەر بىشىن (كۆتۈرۈ دېرىت)، واتا بالىندەيىن دى ژى ھەنە ك بېن. د دەۋۇكا
 ئەف مۇرفىيە، وەكىيەكىي نىشان دىدەت د ناڭبىرا دوو كەساندا يان دوو تىشتاندا،
 دەھۆكىدا مۇرفىيە(زى) بُو وەكىيەكىي دەھىتە بكارھىنان، وەک (ئەزىزى، كۆتۈرۈ...), و ل
 كۆ د ھەمان سىفەتىدا پىشكىدار بىن يان ھەمان كار ئەنجام دايى ئاماڭىز كىن ب
 دەۋۇقا ھەولىرى ژى مۇرفىيە(بىش)، وەک (منىش، كۆتۈرىش...). دەۋۇقا گۇران ژى
 وەک دەۋۇقا ھەولىرى مۇرفىيە(بىش)، بكاردەين. وەک (منىش، ئەۋىش...), ھەر وەک
 سىفەتەكى يان كارەكى ھەبوونا ياخ دووئى ژى دسەلىنىت، وەک بىشىن (ئەز ژى ھاتى)
 د قىرىندا بُو مە دىار دىيت، كۆكەسەكى يان كۆمەكە كەسان بەرى ئەھىنە، د خشىندا دىار دىيت.

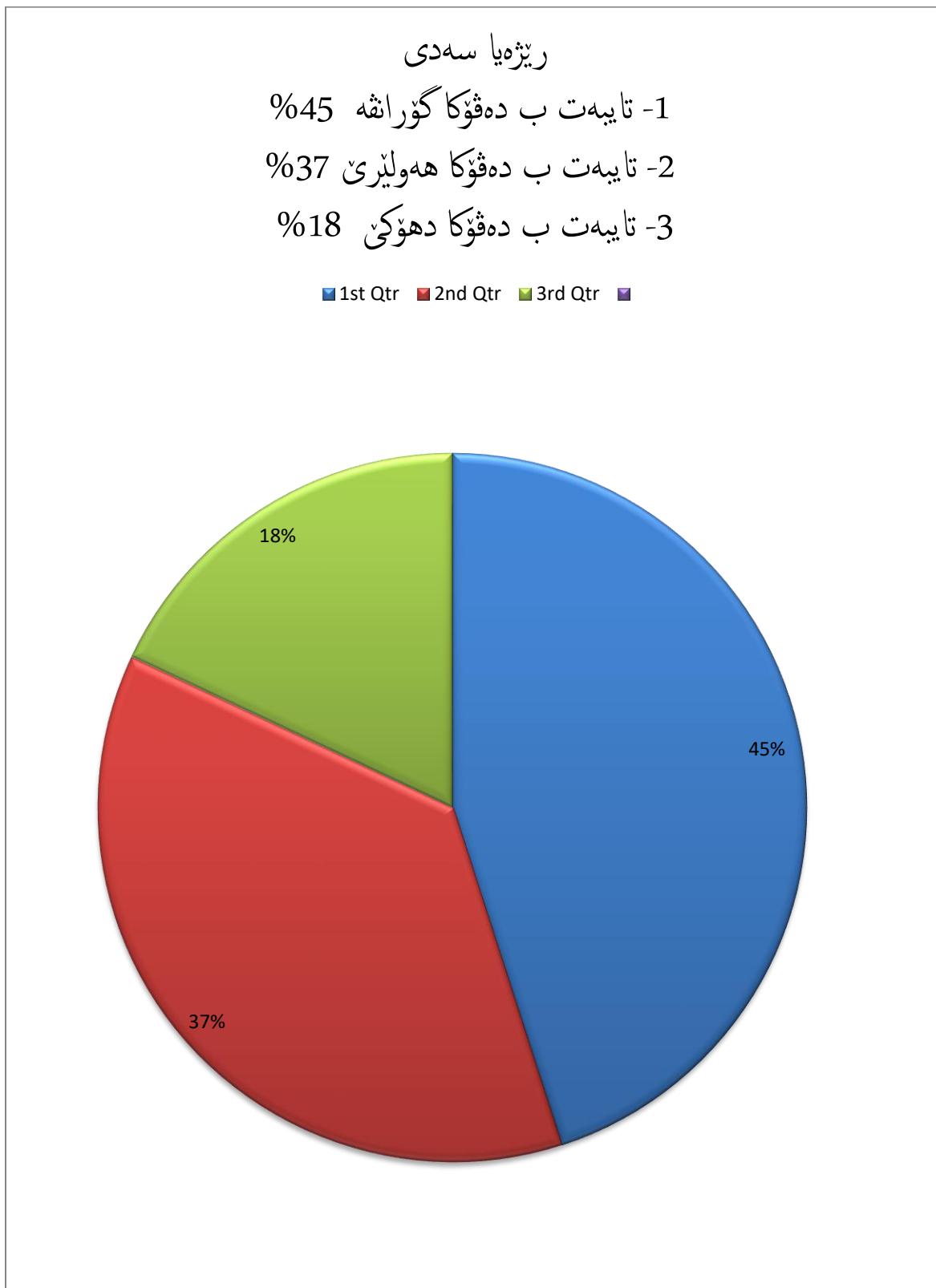
دەۋۇقا ھەولىرى	دەۋۇقا دەھۈك	دەۋۇقا گۇران
- منىش چۈون بۇ سەپىان.	- ئەز ژى چۈون بۇ سەپىان.	- منىش چۈون بۇ سەپىان.
- كۆتۈرىش دەۋاتىت بېرىت.	- كۆتۈرىش دەۋاتىت بېرىت.	- كۆتۈرىش دەۋاتىت بېرىت.

د فى خشىندا دىار دىيت ك دەۋۇقا گۇران ژى ھەمان مۇرفىيە دەۋۇقا ھەولىرى بُو وەكىيەكىي بكاردەين.

د ئەنجام دا وەسا بۇمە دەركەفيت ك دەۋۇقا گۇران ب پېشىدا ٤٥% ژ مۇرفىيەن
 ھەمان دەمدا ب پېشىدا ٣٧% وەک دەۋۇقا ھەولىرىنە، ١٨% وەک دەۋۇقا دەھۆكىنە.
 رېزىمانى تايىەتن ب دەقەرىيە جودانە ژ ھەردوو دەۋۇقا ھەولىرى و دەھۆكىدا، د

تايمەت ب دەقەرىيە	وەک دەۋۇقا دەھۆكى	وەک دەۋۇقا ھەولىرى
%٤٥	%١٨	%٣٧

خشته ١ دیارکرنا ریزه‌با سه‌دیجی هرسنی ده‌فۆکان

ئەنجامىن ۋە كۆلىنى:

- شىركو بابان(٢٠٠٨)، بەرە و شەرقان، دەزگاى چاپ و بلاوكىدەوهى ئاراس، ھەولىرى.
- عبدالواحيد موشىر دزدى(٢٠١٢)، وشەسازى زمانى كوردى، ھەولىرى.
- محمد معروف فتاح و سەباح رەشيد قادر(٢٠٠٦)، چەند لايەنلىكى مۇرفۇلوجى كوردى، دەزگاى بلاوكىدەوهى: بەشى رووناگىرى، چاپخانەي روون، سلىمانى.
- نەريان خۇشتانا(٢٠٠٧)، چەند باهتىكى زمانەوانى، دەزگاى چاپ و بلاوكىدەوهى ئاراس، ھەولىرى.
- وربا عومەرمىن(٤)، ئاسوئىكى ترى زمانەوانى، دەزگاى چاپ و بلاوكىدەوهى ئاراس، ھەولىرى.

٢- نامەپىن زانكۈنى:

- ئاراس مونىب نەممەد(٢٠١٤)، بەروردىيەك دنافىدا مۇرفېمىن رېزمانىيەن كارى دىالىكىتا باڭورا ستاندرەرو دەقۇكا دەھۆكىدى، نامەيا ماستەر، راڭكۇيا ماردين تارىكىلۇو، تۈركىا.
- بازىان يۇنس مۇھى الدين(٢٠٠٨)، پەمەندى ئاستى مۇرفۇلوجىچى بە ئاستى فۇزۇلۇجى و سینتاكتىكى، نامەي ماستەر، كۆلىزى زمان، زانكۇي سەلاحدىن.
- سەگھان چەمەيل مەممەد(٢٠٠٨)، مۇرفېمىن رېزمانىيەن دەزگاى ژۇورىدا، نامەيا ماستەر، كۆلىزى ئادابى، زانكۇيا دەھۆك.
- سلىمان ئىسماعىل رەجب(٢٠٠٦)، مۇرفېمىن رېزمانىيەن كوردىدا سەرى (گوفە) را بەھەينان، نامەي ماستەر، كۆلىزى پەروردە، زانكۇي سەلاحدىن.
- مىستەفا مەممەد زەنگەنە(١٩٨٩)، كارو ئەركى لە سینتاكسدا، نامەي ماستەر، كۆلىزى ئاداب، زانكۇي سەلاحدىن.

٣- گۇفار:

- بايىز عمر أەحمد(٢٠١٥)، يېشائىن نەش و كۆمكىرنى دەقۇفرا بەھەدىنى ياكىدا سەرىدا، گۇفارا.
- محمد عبد الله عابد شحاته(١٩٩٨)، مفهوم المورفم فى العلم اللغى الحذيف، دراسة شفهية و محاولة تكثيفية فى العربية، مجاهى علوم اللغة، المجلد الاول، العدد الاول، القاهره.

زمان ئىنگىزى:

- Crystal.d(1985). An introduction of linguistics and phonetics. Second edition. Basil blackwell ltd.
- stageberg.n.c,(1981),an introdoction to english grammer, 4th edition, holt,rinebert and winston.

زمان كوردى:**١- پەرتووك**

- ئەورەھانى حاجى مارف(١٩٧٥)، وشەي زمانى كوردى، چاپخانەي كۈرى زانىارى كورد، بەغداد.
- ئەورەھانى حاجى مارف(١٩٧٧)، وشە بۇنان لە زمانى كوردىدا، چاپخانەي كۈرى زانىارى كورد، بەغداد.
- دلبىرىن عەبدالله عەل(٢٠١٢)، جوداكارى لىدىاي ژكارى خودان تەواوکەرەك، چاپخانَا هاوار، دەھۆك.
- رېق شوانى(٢٠١١)، وشەسازى زمانى كوردى، چاپخانەي رۇزھەلات، ھەولىز.
- بۇزان نورى عبد الله(٢٠٠٧)، فەرەنلىكى زمان و زاراوەسازى كوردى، دەزگاى چوارچارا، سلىمانى.
- زېرىن خورشىد سليم(٢٠١٢)، ئەلمۇرۇف د زمانچى كوردىدا، چاپا ئىكى، چاپخانەي خانى، دەھۆك.
- شىززاد صىرى على و ئاراس مونىب(٢٠١٦)، وشەسازى، دەزگەنلىكى ئالىند بۇ چاپ و وەشانى، دەھۆك.

پىشى فەكۈلىنى ما ب دووماھىك ھات، ئەم كەھىشتىنە ئەقان ئەنجامىن ل خوارى دىياركى:

١- ل دويش ئامارا ھاتىئە ئەنجامدان رېزەپا مۇرفېمىن رېزمانىيەن تايىھەت ب دەقۇكا

گوراشه بىرىتىئە ز رېزەپا(٤٥%)، ئانكۇ تا راھىدەكى تايىھەتمەندىپا خو ھە يە.

٢- مۇرفېمىن رېزمانىيەن دەقۇكا گۇران ب رېزەپا(٣٨%) وەك مۇرفېمىن رېزمانىيەن دەقۇكا ھەولىزىنە.

٣- مۇرفېمىن رېزمانىيەن دەقۇكا گۇران ب رېزەپا(١٨%) وەك مۇرفېمىن رېزمانىيەن دەكۇدا دەھۆكىنە.

لىستا ۋېدەرمان:**زمان كوردى:****١- پەرتووك**

- ئەورەھانى حاجى مارف(١٩٧٥)، وشەي زمانى كوردى، چاپخانەي كۈرى زانىارى كورد، بەغداد.

- ئەورەھانى حاجى مارف(١٩٧٧)، وشە بۇنان لە زمانى كوردىدا، چاپخانەي كۈرى زانىارى كورد، بەغداد.

- دلبىرىن عەبدالله عەل(٢٠١٢)، جوداكارى لىدىاي ژكارى خودان تەواوکەرەك، چاپخانَا هاوار، دەھۆك.

- رېق شوانى(٢٠١١)، وشەسازى زمانى كوردى، چاپخانەي رۇزھەلات، ھەولىز.

- بۇزان نورى عبد الله(٢٠٠٧)، فەرەنلىكى زمان و زاراوەسازى كوردى، دەزگاى چوارچارا، سلىمانى.

- زېرىن خورشىد سليم(٢٠١٢)، ئەلمۇرۇف د زمانچى كوردىدا، چاپا ئىكى، چاپخانەي خانى، دەھۆك.

- شىززاد صىرى على و ئاراس مونىب(٢٠١٦)، وشەسازى، دەزگەنلىكى ئالىند بۇ چاپ و وەشانى، دەھۆك.